

вказаних країн до європейського рівня). В будь-якому разі це припущення в жодному разі не є твердженням і потребує додаткового розгляду, що має стати справою майбутнього.

Зуважимо лише, що жоден історичний досвід не переноситься на інший регіон світу механічно, без урахування впливу відмінного історичного минулого. Певна подібність авторитарних режимів Латинської Америки і Африки в одних аспектах урівноважується їх відмінністю в інших. Перша обумовлюється тим, що обидва ці регіони мали колоніальне минуле, тоді як друга – тим, що утворення незалежних держав Африки стало результатом деколонізації «згори», тоді як у Латинській Америці національно-визвольна боротьба «знизу» сприяла не тільки поширенню явищ на кшталт кауділізму, але й розповсюдженню ліберальних ідей, демократичної свідомості і елементів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: краткое введение / Роберт Аллен. – М.: Издательство Института Гайдара, 2015. – 224 с.
2. Арендт Ханна. Джерела тоталітаризму / Ханна Арендт. – К.: Дух і літера, 2005. – 584 с.
3. Баталов Э. Я. Американская политическая мысль XX века / Э. Я. Баталов. – М.: Прогресс–Традиция, 2014. – 616 с.
4. Зорина И. Н. Революция или реформа в Латинской Америке / И. Н. Зорина. – М.: Наука, 1971. – 264 с.
5. Політологія / за ред. Л. М. Димитрової, С. О. Кисельова. – К.: Знання, 2009. – 206 с.
6. Политология / под ред. М. А. Василика. – М.: Гардарики, 1999. – 600 с.
7. Политология / Н. П. Денисюк, Т. Г. Соловей, Л. В. Старовойтова. – Минск: НТОО ТетраСистем, 1997. – 384 с.
8. Тоталитаризм в Европе XX века. Из истории идеологии, движений, режимов и их преодоления / под ред. Я. С. Драбкина, Н. П. Копылова. – М.: Памятники исторической мысли, 1996. – 540 с.
9. Чили: от диктатуры к демократии / Н. П. Бойко, Ю. Н. Королев, Н. Е. Питовранова. – М.: Наука, 1991. – 181 с.

References

1. Allen Robert. Globalnaya ekonomicheskaya istoriya: kratkoye vvedeniye / Robert Allen. – M.: Izdatelstvo Institutu Gaydara, 2015. – 224 s.
2. Arendt Hannach. Jerela totalitarizmu / Hannach Arendt. – K.: Dukh i litera, 2005. – 584 s.
3. Batalov E. Ya. Americanskaya polyticheskaya mysl XX veka / E. Ya. Batalov. – M.: Progress–Traditziya, 2014. – 616 s.
4. Zorina I. N. Revoluitzia ili reforma v Latinskoy Amerike / I. N. Zorina. – M.: Nauka, 1971. – 264 s.
5. Politologija / za red. L. M. Dumytrovoji, S. O. Kyseliova. – K.: Znannya, 2009. – 206 s.
6. Politologija / pod red. M. A. Vasilika. – M.: Gardariki, 1999. – 600 s.
7. Politologija / N. P. Denisiuk, T. G. Solovey, L. V. Starovoytova. – Minsk: NTOO TetraSystems, 1997. – 384 s.
8. Totalitarizm v Yevrope XX veka. Iz istoriji ideologii, dvijenij, regimov i ikh preodolenija / pod red. Ya. S. Drabkina, N. P. Kopylova. – M.: Pamyatniki istoricheskoy mysly, 1996. – 540 s.
9. Chile: ot diktatury k demokratiji / N. P. Boyko, Yu. N. Korolyov, N. Ye. Pitovranova. – M.: Nauka, 1991. – 181 s.

Chekanov V. Y., candidate of historical sciences, Assistant professor at the Ukrainian Studies department, National University of Food Technologies (Ukraine, Kiev), vsvid71@mail.ru

The issue of transparency of authoritarian political regime: post-Soviet and world experience

The article deals with the issue of authoritarian political regimes' functioning regularities exemplified by the post-Soviet and world experience of their development, existence and decline. The special attention is paid to the problem of probability of their transformation under the influence of exterior factors. The key issues defining the «underdevelopment» of authoritarianism in comparison to the similar totalitarian political regime are analyzed as well.

Keywords: authoritarianism, totalitarianism, dictatorship, political regime, political system.

Chekanov V. Yu., candidate of historical sciences, docent of the department of Ukrainian Studies, National University of Food Technologies (Ukraine, Kiev), vsvid71@mail.ru

Проблема транспарентности авторитарного политического режима: постсоветский и мировой опыт

Рассматривается вопрос о закономерностях функционирования авторитарных политических режимов на примерах мирового и постсоветского опыта их построения, развития и упадка. Отдельное внимание уделено вопросу о возможности их трансформации под влиянием внешних факторов. Также анализируются ключевые проблемы, повлиявшие на «недоразвитость» авторитаризма в сравнении с близким ему тоталитарным политическим режимом.

Ключевые слова: авторитаризм, тоталитаризм, диктатура, политический режим, политическая система.

* * *

УДК 930.1:321.7

Годлевська В. Ю.,
доктор історичних наук, професор кафедри
суспільно-політичних наук, Вінницький
національний технічний університет
(Україна, Вінниця), maolpava@yandex.ru

Денисюк А. В.,
студентка факультету політології та права,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
anastacia-zzz@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ОСТАНЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено огляд наукових досліджень, присвячених процесам демократизації останньої чверті ХХ ст. Проаналізовані наукові підходи до побудови політико-правових моделей демократичного переходу та встановлені його основних закономірностей. Традиційно дослідники виділяють дві групи чинників, що впливають на процес демократизації: внутрішні і зовнішні. У формуванні загальних моделей, генезису демократії одні автори зробили акцент на структурних факторах (на державі, соціально-економічних, культурно-ціннісних умовах), а інші – на процедурних факторах (вибір і послідовність конкретних рішень, дії тих політичних акторів, від яких залежить процес демократизації). Звідси маємо структурний та процедурний підходи до дослідження демократичних транзитів. Акцентовано увагу на тому, що всі моделі перехідного процесу є синтезом як структурного, так і процедурного підходів.

Ключові слова: демократія, демократизація, «хвилі демократизації», перехідний період, демократична трансформація, Д. Раптоу, С. Хантінгтон.

Сучасний етап історичного розвитку характеризується тим, що в різних регіонах світу триває процес трансформації тоталітарних та авторитарних режимів. Накопичений різноманітний досвід переходу до демократії в Іспанії, Португалії, Греції; трансформація тоталітарних режимів в країнах Східної Європи. З точки зору теорії модернізації метою політичного розвитку є формування нового типу взаємодії влади і суспільства, створення соціальних і політичних механізмів, що дозволяють більшій частині населення впливати на прийняття основних рішень.

Процес утвердження в країні демократичного політичного режиму, державного устрою, заснованого на визнанні народу як джерела влади більшості, виборності владних структур, верховенство законів, гарантії прав і свобод громадян, поділ гілок влади, формуванні правової держави є процесом демократизації. Демократизація як глобальна тенденція і як комплекс змін, що охоплюють ту чи іншу країну, являє собою нелінійний процес, і розуміння факторів, що зумовлюють або підвищують успішність переходів до демократії стає запорукою не тільки створення адекватних реаліям сучасного світу пояснюючих моделей, але і проведення політичних

курсів, адекватних цілям побудови стійких демократичних інститутів.

Зарубіжні науковці зосередили свою увагу насамперед на встановленні певних закономірностей та побудові політико-правових моделей переходу від авторитарних режимів до демократичних.

До загальних теоретичних досліджень цієї проблеми варто віднести праці західних дослідників Д. Растоу, С. Лакоффа, С. Хантінгтона, А. Пшеворського, Ф. Шміттєра, Г. О'Доннела, Т. Карла, Х. Лінца, А. Степана.

Одним з перших у цій галузі вважається дослідження Д. Растоу. Науковець запропонував загальну модель аналогічних чи споріднених переходів та прослідкував їх закономірності. Під моделлю переходу до демократії Д. Растоу розуміє певну динамічну форму, в рамках якої країна або група країн здійснюють перехід від недемократичних до демократичних форм правління і державного устрою. На думку дослідника, така трансформація вкладається в три основних періоди: підготовчий, етап прийняття рішень та фазу адаптації. Причому, з точки зору цього дослідника, «фаза прийняття рішень» є найважливішою в ході переходу до демократії, під час якої формуються нові політичні інститути, політико-правові норми та відносини, політична культура, політична свідомість. Модель Д. Растоу генетично пов'язана з відповідними еволюційними та демократичними змінами, що генерувались в надрах авторитаризму [1, с. 15]. Вона, будучи першою і дещо схематичною, все ж слугувала підґрунтям для подальших наукових розробок та концепцій.

Так, С. Хантінгтон у своєму основному формулюванні визначив період після 1974 р. «третьою хвилею» глобальної експансії демократії. Відповідно до його визначення, «хвиля демократизації» – це просто «сукупність транзитів, що відбуваються у певний проміжок часу, від недемократичних до демократичних режимів, коли число таких транзитів значно перевершує число здійснених у той же часовий проміжок переходів у протилежному напрямку» [2, с. 16]. Учений виокремив дві попередні хвилі демократизації: тривалу, повільну хвилю, що тривала з 1828 по 1926 рр., і хвилю 1943–1964 рр. Формулюючи концепцію «третьої хвилі» демократизації, С. Хантінгтон виокремив 27 змінних, які визначають процес і результати демократизації. Звідси – запропоновані науковцем кілька способів моделювання трансформаційних переходів, які ґрунтуються на емпіричних даних та динамічному аналізі досліджуваного процесу. Один з підходів містить три моделі демократизації країн «третьої хвилі»: 1) «трансформація»; 2) «заміна» та 3) «перестановка». Ще один з підходів С. Хантінгтона містить три моделі перехідного процесу: 1) класична лінійна модель (Велика Британія, Швеція): відбувалося поступове обмеження монархічної влади, розширення прав громадян і парламенту; спочатку піддані отримують громадянські (особисті) права, потім – політичні права і значно пізніше – соціальні; поступово обмежуються і усуваються виборчі цензи; парламент стає вищою законодавчою владою і контролює уряд; 2) циклічна модель (у багатьох країнах Латинської Америки, Азії і Африки): припускає чергування демократичних і авторитарних форм правління при формально позитивному ставленні політичної еліти до демократії; в цьому випадку вибрані народом правителі або скидаються військовими, або самі

узурпують владу, побоюючись втратити її, зіштовхуючись із зростаючою непопулярністю і сильним протистоянням опозиції; зазначена модель свідчить про недостатню зрілість внутрішніх передумов демократії і, особливо, про її слабку вкоріненість в панівній політичній культурі; 3) діалектична модель (Іспанія, Португалія, Греція): як і циклічна модель, характеризується нестабільністю перехідних політичних режимів, але тут перехід до демократії здійснюється під впливом вже досить зрілих для неї внутрішніх передумов (індустріалізації, численного середнього класу, досить високого освітнього рівня громадян, раціоналізації та індивідуалізації масового свідомості тощо); наростання цих та інших факторів призводить до досить швидкого і раптового краху авторитарних режимів; в результаті поступово (після низки змін) встановлюється стабільна, життєздатна демократія. Необхідно розуміти, що запропонована С. Хантінгтоном концепція не є пояснювальною моделлю для всіх режимних змін, демократичних транзитів, які відбувались або відбуваються в сучасному світі. Так, деякі політичні режими розвивалися в останні десятиліття зовсім не в демократичному напрямку (наприклад, ряд пострадянських держав).

Варто зазначити, що до кінця 1990-х рр. в академічному співтоваристві виникли дискусії щодо сутності сучасної «третьої хвилі» демократизації, її закінчення та початку нового етапу. У статті «Чи пройшла «третя хвиля» демократизації?» Л. Даймонд стверджував, що «третя хвиля» демократизації «наблизилася до певної межі» та для забезпечення подальшого «глобального просування демократії необхідно запобігання третьої відкатної хвилі демократичних катастроф». Для цього необхідна «консолідація нових ліберальних демократій», поглиблення та лібералізація «електоральних демократій, для того, щоб їх інститути набули дійсної цінності в очах все більш широких верств населення» [3, с. 14].

Науково обґрунтованим є приклад топологічного моделювання переходу до демократії Ф. Шміттєра, розробленого разом з Т. Карлом. У своїх моделях в якості головних параметрів переходу дослідники виокремили: 1) провідні дійові особи процесу переходу (еліта, маса) і 2) стратегії дійових осіб у процесі переходу (компроміс чи силові дії). В залежності від поєднання цих параметрів ними були визначені чотири моделі переходу до демократії: 1) модель «пактованого переходу»; 2) модель «реформістського переходу»; 3) модель «революційного переходу»; 4) модель «нав'язаного переходу» [4, с. 176].

Доповнюючи наведені вище погляди, польський політолог Є. Вятр виділяє три форми найбільш вірогідної мирної трансформації недемократичних режимів у демократичні. Перша форма – реформа зверху. Така трапляється, коли правителі самі, добровільно наважаться втілити в життя програму демократичних перетворень. Друга форма трансформації тоталітарних і авторитарних режимів пов'язана із швидкою їх загибеллю і відмовою від влади на користь демократії. Третя форма – це поступове проведення реформ, яке спирається на узгодження дій сил, що стоять при владі і опозиції.

Значна частина науковців, серед них Г. О'Донелл, Ф. Шміттєр, А. Пшеворський, А. Степан, обґрунтовує спадковість лібералізму та демократії.

Порівнюючи перехідні процеси країн Європи та Латинської Америки, Г. О'Донелл і Ф. Шміттєр

стверджують, що сформулювати універсальну модель політичного переходу неможливо. Модель переходу до демократії Ф. Шміттєра і Г. О'Доннела, як і модель Д. Растоу, складається з трьох послідовних стадій: лібералізації, демократизації і соціалізації. Ці автори розглядають перехідний процес з точки зору внутрішнього змісту. Перші дві стадії переходу до демократії, тобто лібералізація і демократизація, є ключовими. Без попередньої лібералізації існуючого режиму (авторитарного чи тоталітарного) демократія вкорениться не зможе [5, с. 7–14].

А. Пшеворський, виділяючи два етапи переходу до демократії (лібералізацію і демократизацію), додатково диференціює етап демократизації на три стадії: «вивільнення», «конституювання» та «суперництво» [6, с. 36]. Крім того, науковець процес переходу до демократії розглядає як результат взаємодії між самими елітними групами, так і між елітами та громадянським суспільством. Процес демократичного транзиту розглядає не лише як суперечливий, але і як такий, що має альтернативи з точки зору фіналу [7].

А. Степан стверджує, що у більшості випадків реформи починалися не з демократизації, а з попередньої лібералізації режиму, його своєрідної «декомпресії» або «розслаблення» [8]. Аналізуючи процес трансформації недемократичних режимів, А. Степан наголошує, що шляхи переходу від авторитаризму до демократії різняться між собою, але у загальних рисах їх можна визначити як переходи, ініційовані «згори», «знизу» та «ззовні» [9, с. 129].

На вивченні історичних моделей становлення демократичного ладу зосередив свою увагу американський політолог С. Лакофф. Він виділив такі історичні моделі:

1. Шляхом революції. Класичним прикладом цієї моделі є англійська буржуазна революція XVIII століття, Велика французька революція і війна за незалежність у США. Стосовно до реалій XX ст. до цієї моделі можна віднести лютневу революцію 1917 р. в Росії і квітневу революцію 1974 р. в Португалії. Сюди ж входять і революційні події 1989 р. в країнах Центральної та Східної Європи.

2. Еволюційним шляхом. Ця модель характерна для цілого ряду європейських країн, які протягом тривалого періоду протягом XVII – першої половини XX ст. пройшли тривалу політичну еволюцію від абсолютної монархії або олігархічного правління до становлення демократичного ладу в його сучасному розумінні. Еволюційний шлях характерний також для ряду латиноамериканських і азійських держав.

3. В результаті зовнішнього впливу. Тут мова йде про становлення демократичної політичної системи в Німеччині, Італії та Японії після другої світової війни. Розгром фашистських і милітаристських режимів у цих країнах, а також присутність на їх території союзницьких окупаційних військ з'явилися умовою становлення та подальшого зміцнення демократичних політичних режимів.

4. Демократична трансформація, що здійснюється зверху. Цей варіант тісно пов'язаний з еволюційним шляхом розвитку демократії. Дана модель характерна для країн, де правляча політична еліта, усвідомлюючи загрозу кризи суспільства і прагнучи запобігти їй, вступає в переговори з демократичною опозицією і приступає

до здійснення реформи політичної системи, що веде в кінцевому підсумку до становлення демократичного режиму. Ця модель характерна, наприклад, для постфранкістської Іспанії, а також для Бразилії кінця 70-х – початку 80-х рр.

5. Змішана модель. Вона включає всі або багато з попередніх варіантів, оскільки в більшості країн – особливо в останні десятиліття – вищевказані моделі не проявлялися в чистому вигляді. Наприклад, якщо в Португалії початковим імпульсом до демократизації була революція 1974 р., то подальший процес, який проходив в окремі періоди в гострій політичній боротьбі, супроводжувався масовими рухами в підтримку демократизації, а згодом режим відносно мирно еволюціонував під керівництвом правлячої еліти. Аналогічна змішана модель характерна і для колишнього СРСР та багатьох постсоціалістичних країн Східної Європи [10, с. 58].

Особливу групу досліджень складають праці іспанських науковців: Р. Котарело, Л. Морліно, Х. М. Мараваль, Н. Бермео, М. Касіаглі.

Власну модель трансформації, яка ґрунтується на іспанській конкретиці, запропонував Р. Котарело. Його схема отримала назву «три консенсуси». Дослідник наполягає на тому, що перший консенсус забезпечується тоді, коли існує суспільний договір стосовно минулого (жодний перехід не буде успішним, якщо не будуть розв'язані найбільш гострі проблеми, які суспільство отримало у спадщину); другий консенсус досягається встановленням тимчасових норм для обговорення умов переходу; третій – визначенням правил гри нового режиму [11, с. 3–31].

Л. Морліно, вивчаючи закономірності перехідних процесів, сформулював теорію зміни політичних режимів: з авторитарних в демократичні і навпаки. Зміни відбуваються, на думку науковця, коли правляча коаліція, яка підтримує режим, потрапляє в кризу. Тоді режим ініціює процес дій і протидій, які або зміцнюють його або знищують [11, с. 9].

На основі досліджень перехідних процесів до демократії країн Південної та Східної Європи, а також Латинської Америки, Хосе М. Мараваль тлумачить перехідний процес як поєднання і взаємозв'язок двох протилежних динамічних складових: з одного боку, динаміка реформ, переговорів і угоди «згори», ініційована в основному реформістами попереднього режиму, і з іншого боку, динаміка тиску і вимог «знизу» [12, с. 15].

Вивчаючи закономірності трансформаційних процесів, Н. Бермео відзначила, що «переходи за допомогою компромісу» відбуваються рідко, оскільки вимагають певних, непростих умов. Вони такі: 1) авторитарний режим, який дійшов до фіналу, не може бути ні занадто сильним, оскільки це дозволить йому ігнорувати вимоги опозиції, ні занадто уразливим, оскільки у даному випадку реформісти не зможуть моделювати процес демократизації. Подібне відбувається і з опозицією: якщо вона занадто могутня, то надасть перевагу поваленню режиму, а не пошуку компромісу з ним; якщо вона занадто слабка, то не в змозі примусити його (режим) розпочати перетворення істинно демократичні; 2) «переходи за допомогою компромісу» вимагають відносно низького рівня мобілізації населення [9, с. 136].

У вітчизняній науці проблема демократичних трансформацій досліджували В. Бурдяк, І. Воронов,

В. Горбатенко, С. Давимук, А. Ф. Колодій, Ю. А. Кужелюк, О. І. Ткач, О. І. Романюк, В. І. Харченко та ін. [13–16]. В їх працях багато уваги приділено основним тенденціям та перспективам політичної трансформації у посттоталітарних державах Центрально–Східної Європи.

У формуванні загальних моделей, генезису демократії одні автори зробили акцент на структурних факторах (на державі, соціально–економічних, культурно–ціннісних умовах), а інші – на процедурних факторах (вибір і послідовність конкретних рішень, дій тих політичних акторів, від яких залежить процес демократизації). Звідси маємо структурний та процедурний підходи до дослідження демократичних транзитів. На нашу думку, всі моделі перехідного процесу є синтезом як структурного, так і процедурного підходів. Є очевидним, що фактори демократизації, які розглядаються в пояснювальних моделях (їх основна і велика частина) є внутрішніми чинниками. Значно менше уваги приділено зовнішнім чинникам, а також відсутня єдність в поглядах на проблеми реформування та трансформації політичних режимів. Тому тривають дослідження чинників демократизації і пошук відповідей на питання, чому одні країни, що належали до одного регіону, стають консолідованими демократіями або знаходяться на стійкій траєкторії демократичної консолідації, а в інших країнах цього регіону можуть встановлюватися стійкі режими, що не потрапляють під визначення демократичних, але і відрізняються від класичного визначення авторитарних.

Список використаних джерел

1. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Растоу // Полис. – 1996. – №5. – С.5–16.
2. Хантингтон С. Третья волна: демократизация на исходе XX века / Хантингтон С.; пер. с англ. Л. Ю. Панфиной. – М.: Росспэн, 2003. – 367 с.
3. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? / Л. Даймонд // Полис. – 1999. – №1. – С.15–24.
4. Schmitter P. The Conceptual Travels of Transitionologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go? / P. Schmitter, T. Karl T. // Slavic Review. – Spring 1994. – №1. – P.173–185.
5. O'Donnell G. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P. Schmitter // Transition from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Pt.I–IV. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986. – P.7–14.
6. Пшеворский А. Переходы к демократии / А. Пшеворский // Путь. Международный философский журнал. – 1993. – №3. – С.34–39.
7. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский. Пер с англ. / Под ред. проф. Бажанова В. А. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – 320 с.
8. Stepan A. Democratizing Brazil. Problems of Transition and Consolidation / A. Stepan. – Oxford and New York: Oxford University Press, 1989. – 404 p.
9. Powell Ch. Espana en democracia. 1975–2000 / Ch. Powell. – Barcelona: Plaza Janez, 2001. – 688 p.
10. Грачев М. Н. Демократия: методология исследования, анализ перспектив / М. Н. Грачев, А. С. Мадатов. – М.: Изд-во «АЛКИГАММА», 2004. – 128 с.
11. Cotarelo R. La transicion democratica Espanola / R. Cotarelo // Transicion politica y consolidacion democratica. Espana (1975–1986). – Madrid: Centro de investigaciones sociologicas, 1992. – P. 3–31.
12. Maravall J. M. La politica de la transicion. 1975–1980 / J. M. Maravall. – Madrid, Taurus, 1981. – 277 p.
13. Бурдяк В. Політичні трансформаційні процеси в Болгарії у посткомуністичний період: дис. д-ра політ. наук: 23.00.02 / В. Бурдяк / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2004. – 479 арк.
14. Воронов І. О. Демократичний транзит: політико–владні трансформації / І. О. Воронов. – К.: Генеза, 2006. – 232 с.
15. Романюк О. І. Суспільно–політичні трансформації в новоутворених посткомуністичних країнах / О. І. Романюк // Людина і політика. – 2003. – №5. – С.4–10.
16. Політичні режими сучасності та перехід до демократії / С. А. Давимук, А. Ф. Колодій, Ю. А. Кужелюк, В. І. Харченко. – Львів: Інститут регіональних досліджень, 1999. – 168 с.

References

1. Rastou D. Pehody k demokracii: popytka dinamiccheskoj modeli / D. Rastou // Polis. – 1996. – №5. – S.5–16.
2. Hantington S. Tret'ja volna: demokratizacija na ishode XX veka / Hantington S.; per. s angl. L. Ju. Pantinoj. – M.: Rossppen, 2003. – 367 s.
3. Dajmond L. Proshla li «tret'ja volna» demokratizacii? / L. Dajmond // Polis. – 1999. – №1. – S.15–24.
4. Schmitter P. The Conceptual Travels of Transitionologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go? / P. Schmitter, T. Karl T. // Slavic Review. – Spring 1994. – №1. – P.173–185.
5. O'Donnell G. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P. Schmitter // Transition from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Pt.I–IV. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986. – P.7–14.
6. Pshvorskij A. Pehody k demokracii / A. Pshvorskij // Put'. Mezhdunarodnyj Filosofskij zhurnal. – 1993. – №3. – S.34–39.
7. Pshvorskij A. Demokratija i rynek. Politicheskie i jekonomicheskie reformy v Vostochnoj Evrope i Latinskoj Amerike / A. Pshvorskij. Per s angl. / Pod red. prof. Bazhanova V. A. – M.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), 2006. – 320 s.
8. Stepan A. Democratizing Brazil. Problems of Transition and Consolidation / A. Stepan. – Oxford and New York: Oxford University Press, 1989. – 404 p.
9. Powell Ch. Espana en democracia. 1975–2000 / Ch. Powell. – Barcelona: Plaza Janez, 2001. – 688 p.
10. Grachev M. N. Demokratija: metodologija issledovanija, analiz perspektiv / M. N. Grachev, A. S. Madatov. – M.: Izd-vo «ALKIGAMMA», 2004. – 128 s.
11. Cotarelo R. La transicion democratica Espanola / R. Cotarelo // Transicion politica y consolidacion democratica. Espana (1975–1986). – Madrid: Centro de investigaciones sociologicas, 1992. – P.3–31.
12. Maravall J. M. La politica de la transicion. 1975–1980 / J. M. Maravall. – Madrid, Taurus, 1981. – 277 p.
13. Burdjak V. Politychni transformacijni procesy v Bolgarii' u postkomunistychnyj period: dys. d-ra polit. nauk: 23.00.02 / V. Burdjak / Chernivec'kyj nacional'nyj universytet im. Jurija Fed'kovycha. – Chernivci, 2004. – 479 ark.
14. Voronov I. O. Demokratychnyj tranzyt: polityko–vladni transformacii' / I. O. Voronov. – K.: G'enezza, 2006. – 232 s.
15. Romanjuk O. I. Suspil'no–politychni transformacii' v novoutvorennyh postkomunistychnyh kraj'nah / O. I. Romanjuk // Ljudyna i polityka. – 2003. – №5. – S.4–10.
16. Politychni rezhymy suchasnosti ta perehid do demokracii' / S. A. Davymuka, A. F. Kolodij, Ju. A. Kuzheljuk, V. I. Harchenko. – L'viv: Instytut regional'nyh doslidzhen', 1999. – 168 s.

Godlevska V. Yu., doctor of historical Sciences, Professor, Vinnitsa national technical University, Department of political Sciences (Ukraine, Vinnitsa), maolpava@yandex.ru

Denysjuk A. V., a student of Political science and Law faculty, Drahomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv), anastacia-zzz@mail.ru

The study of processes of democratization of the last quarter of the twentieth century

The article reviewed research on the processes of democratization of the last quarter of the twentieth century. The purpose of this article is to try to analyze the main approaches of scientists to the construction of legal and political models of democratic transition and establishing its basic patterns. Traditionally, researchers identify two groups of factors influencing the process of democratization: internal and external. In the formation of General models of the Genesis of democracy, some authors have focused on structural factors (the state, socio-economic, cultural and value conditions). While other authors have focused on procedural factors (choice and sequence of specific decisions and actions of those political actors that affect the process of democratization). Hence we have a structural and procedural approaches to democratic transits. In our view all the models of the transition process are the synthesis of both structural and procedural approaches.

Keywords: democracy, democratization «waves of democratization», transition period, democratic transformation, D. Rustow, S. Huntington.

Годлевская В. Ю., доктор исторических наук, профессор кафедры общественно-политических наук, Винницкий национальный технический университет (Украина, Винница), maolrava@yandex.ru

Денисюк А. В., студентка факультета политологии и права, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), anastacia-zzz@mail.ru

Исследования процессов демократизации последней четверти XX века

Осуществлен обзор научных исследований, посвященных процессам демократизации последней четверти XX века. Цель статьи заключается в попытке проанализировать основные подходы ученых к построению политико-правовых моделей демократического перехода и установлении его основных закономерностей. Традиционно исследователи выделяют две группы факторов, влияющих на процесс демократизации: внутренние и внешние. В формировании общих моделей, генезиса демократии одни авторы сделали акцент на структурных факторах (государство, социально-экономические, культурно-ценностные условия), а другие – на процедурных факторах (выбор и последовательность конкретных решений и действий тех политических акторов, от которых зависит процесс демократизации). Отсюда имеем структурный и процедурный подходы к изучению демократических транзитов. По нашему мнению все модели переходного процесса являются синтезом как структурного, так и процедурного подходов.

Ключевые слова: демократия, демократизация, «волны демократизации», переходный период, демократическая трансформация, Д. Растоу, С. Хантингтон.

* * *

УДК 327.7

Ткач Т. Я.,
аспірантка кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), may-t@mail.ru

МІЖНАРОДНА ГУМАНІтарНА СИСТЕМА

Метою дослідження, поданого у статті, є виявлення закономірностей функціонування міжнародної гуманітарної системи.

Використовуючи системний метод автор сконструював міжнародну гуманітарну систему, об'єднавши таким чином усіх акторів, які долучаються до гуманітарної діяльності. Соціологічний інституціоналізм дозволив автору виокремити причини ізоморфізму гуманітарних організацій. За допомогою історичного методу були проаналізовані основні етапи еволюції міжнародної гуманітарної системи.

Історико-генетичний метод дозволив встановити залежність між виникненням гуманітарних катастроф та розвитком міжнародної гуманітарної системи.

У дослідженні подані підходи до визначення елементарного складу міжнародної гуманітарної системи, та наведений власний авторський підхід до виокремлення елементів гуманітарної системи. У статті подається аналіз інтересів різних типів елементів. Автор дослідив внутрішній режим системи, описавши при цьому основні принципи гуманітаризму, які і формують цей режим. У дослідженні подані основні тенденції розвитку міжнародної гуманітарної системи та виклики для її існування.

Ключові слова: міжнародна гуманітарна система, гуманітарна діяльність, гуманітарні актори, гуманітарні принципи, гуманітаризм.

Незважаючи на часте використання терміна «міжнародна гуманітарна система», у політологічній літературі відсутній повний опис такої системи. Е. Даві, Д. Бортон, М. Фолі описують історію міжнародної гуманітарної системи, проте не дають жодних характеристик сучасні гуманітарній системі, не визначають її елементи [1].

В аналітичній доповіді ALNAP (Система активного вивчення оцінки збитків та практичних дій у гуманітарній сфері) «Стан гуманітарної системи 2015» гуманітарна система визначається як сукупність взаємозалежних інституційних та оперативних елементів, які надають гуманітарну допомогу, у тому випадку, коли національних та місцевих ресурсів недостатньо для подолання гуманітарної катастрофи, при цьому жоден із елементів системи не здатен самотійно забезпечити адекватну

відповідь на катастрофу [2, р. 12]. У доповіді наведені функції системи: порятунок життів; полегшення страждань; швидка реакція на стихійні лиха, що виникають неочікувано та перевищують потенціал подолання постраждалої країни; забезпечення базових потреб постраждалого населення; підтримання потенціалу місцевих громад для подолання наслідків стихії; захист постраждалого населення.

Бортон як найважливішу рису гуманітарної допомоги виділяє перманенту відсутність ясності щодо елементарного складу системи та її меж [1, р. 23]. У доповіді «Стан гуманітарної системи» пропонується включити до міжнародної гуманітарної системи наступні елементи: місцеві, національні та міжнародні неурядові організації; гуманітарні агенції ООН; МКЧХ; – урядові структури відповідальні за діяльність з подолання наслідків кризи; – гуманітарні організаційні структури регіональних урядових організацій; уряди – донори.

На думку автора, перелік елементів системи є неповним, як і сам опис системи, поданий в доповіді тому вважає за потрібне більш детально описати міжнародні гуманітарну систему.

Дисертант визначає елементами міжнародної гуманітарної системи гуманітарних акторів, до яких автор відносить: універсальні міжнародні організації, міжнародні урядові організації, міжнародні неурядові організації, держави, транснаціональні корпорації, національні організації, релігійні інституції, індивіди.

У цілях даного дослідження розглянути докладніше елементарний склад міжнародної гуманітарної системи та детермінанти поведінки елементів. Елементи гуманітарної системи автор визначає як гуманітарні актори.

Міжнародні організації традиційно виступають головним типом елементів у міжнародній гуманітарній системі. Варто наголосити, що формально не існує універсальних стандартів, що надають право організації вважати себе гуманітарною. Гуманітарні організації асоціюються із такими поняттями як «благодійність», «великодушність», «солідарність». Міжнародний комітет Червоного хреста визначає гуманітарні організації як ті організації, які надають допомогу жертвам збройних конфліктів. Французька асоціація гуманітарних працівників визначає надає наступну дефініцію: гуманітарна організація – це організація, що спрямовує свою діяльність у період кризи, спричиненою військовими діями чи природними катаклізмами, що в результаті ставить під загрозу виживання всього населення країни [3, р. 502].

Гуманітарні організації виступають як актори міжнародних відносин, що позбавлені територіального та політичного контексту для своїх дій [4, р. 356]. Вдаючись до такої риторики та звертаючись до поняття гуманітарного простору, гуманітарні організації намагаються приховати свої власні інтереси у гуманітарних операціях та політичну їх роль, гуманітарні організації позиціонують себе силою, яка стоїть осторонь політичних процесів.

До 90-х років гуманітарною діяльністю займалося невелика кількість міжнародних організацій. Тенденція до інституціоналізації гуманітаризму почала спостерігатися лише у 90-х роках XX століття, коли найбільші міжнародні організації почали виокремлювати гуманітарну діяльність як окремий напрям своєї діяльності. До гуманітарних операцій почали залучалися і недержавні актори, кількість донорів почала активно зростати.